

ORCID: [0007-0001-6760-0102](https://orcid.org/0007-0001-6760-0102)

**KOMMUNIKATIV-KOGNITIV QATNAS KÓZQARASÍNAN LEKSIKALÍQ
KOMPETENCIYANÍŇ ÁHMIYETI**

Xabibullaeva Guljahan Kengesbaevna – *tayanish doktorant*

guljahan@bk.ru

Berdaq atındaǵı Qaraqalpaq mámleketlik universiteti

**ЗНАЧЕНИЕ ЛЕКСИЧЕСКОЙ КОМПЕТЕНЦИИ С ПОЗИЦИИ
КОММУНИКАТИВНО-КОГНИТИВНОГО ПОДХОДА**

Хабибуллаева Гульжахан Кенгесбаевна – *базовый докторант*

Каракалпакский государственный университет имени Бердаха

**THE IMPORTANCE OF LEXICAL COMPETENCE FROM THE PERSPECTIVE
OF THE COMMUNICATIVE-COGNITIVE APPROACH**

Xabibullaeva Guljahan Kengesbaevna – *doctoral student*

Karakalpak State University named after Berdakh

Tayanch so'zlar: leksik kompetensiya, kommunikativ-kognitiv munosabat, qoraqalpoq, 10-11-sinf, ingliz tili, metodik tizim, interferensiya, autentik matnlar, ta'lim, Qoraqalpog'iston.

Rezyume. Maqolada Qoraqalpog'iston Respublikasidagi 10-11-sinf qoraqalpoq tilida ta'lim oluvchi o'quvchilarda ingliz tili leksik kompetensiyasini rivojlantirish masalalari ko'rib chiqiladi. Leksik kompetensiyaning nazariy asoslari, uning tarkibi va subkomponentlari (motivatsion, kognitiv, amaliy, ijtimoiy-madaniy, refleksiv) tahlil qilinadi.

Ключевые слова: лексическая компетенция, коммуникативно-познавательный подход, каракалпакский язык, 10-11 классы, английский язык, методическая система, интерференция, аутентичные тексты, образование, Каракалпакстан.

Резюме. В статье рассматриваются вопросы развития лексической компетенции английского языка у учащихся 10-11 классов, обучающихся на каракалпакском языке в Республике Каракалпакстан. Анализируются теоретические основы лексической компетенции, ее состав и субкомпоненты (мотивационная, когнитивная, практическая, социокультурная, рефлексивная).

Key words: lexical competence, communicative-cognitive approach, Karakalpak, grades 10-11, English language, methodological system, interference, authentic texts, education, Karakalpakstan.

Summary. The article examines the development of English lexical competence among students in grades 10-11 studying the Karakalpak language in the Republic of Karakalpakstan. The theoretical foundations of lexical competence, its structure and subcomponents (motivational, cognitive, practical, socio-cultural, reflexive) are analyzed.

Kirisiw. Zamanagóy globalasıw procesleri, mámleketler arasındaǵı mádeniy-bilimlendiriw hám ekonomikalıq baylanıslardıń jedel rawajlanıwı sharayatında Ózbekstan Respublikasında shet tillerin oqıtıw milliy bilimlendiriw siyasatınıń tiykarǵı baǵdarlarınan birine aylandı. Atap aytqanda, ingliz tili dúnya kóleminde xalıqaralıq sóylesiw tili sıpatında ornın bekkemlep atırǵanlıǵı sebepli, onıń mektep bilimlendiriwinde nátiyjeli ózlestiriliwı mámleket dárejesindeǵı strategiyalıq wazıypa sıpatında belgilenbeke.

«Kompetenciya» termini latinsha «competentia» – «sáykes keliw, muwapıq bolıw» sózinen alınǵan bolıp, oqıwshıda belgili bir iskerlik tarawında erkin hám nátiyjeli háreket etiw imkanıń beriwshi bilim, kónlikpe hám qábiletler jıyındısıń ańlatadı [1:108]. Al, leksikalıq kompetenciya bolsa usı ulıwma túsiniń sheńberinde ingliz tilindeǵı sóz hám frazalardıń tek ǵana muǵdarlıq baylıǵı emes, al olardı kognitiv kontekstte túsiniw, qaraqalpaq tilindeǵı konceptual ekvivalentleri menen baylanıstırıw, real sóylesiw jaǵdaylarında durıs hám dóretiwsilik penen qollanıw qábileti sıpatında talqılanadı. Eki tilli ortalıqta (qaraqalpaq – ingliz) oqıwshılardıń leksikalıq kompetenciyasın rawajlandırıwda ana tili (qaraqalpaq tili) tiykarǵı kognitiv «kópır» wazıypasın atqaradı hám jergilikli mádeniy konceptlerdi global ingliz tili diskursına tabıslı ótiwin támiyinleydi.

Ádebiyatlar analizi hám metodologiya. «Kompetenciya» termini birinshi márte XX ásirde 60-

jıllarında amerikalıq tilshi N.Xomskiy tárepinen «language competence» (til kompetenciyası) túrinde ilimiy aylanısqa kirgizilgen bolıp, ol oqıwshıda belgili jaǵdayda durıs hám sáykes sóylewdi jaratıw qábiletin ańlatadı [2:251]. Sońǵı jıllarda bul túsiniń keńeyip, shet til oqıtıwda «kommunikaciyalıq kompetenciya» hám onıń quramlı bólimleri-lingvistikalıq, sociolingvistikalıq, diskursiv hám strategiyalıq kompetenciyalarǵa bólini.

Respublikamız alimlarınan O.M.Jalilov leksikalıq kompetenciyanıń kognitiv, operaciyalıq, socialıq-mádeniy hám refleksiv komponentlerin ajratıp kórsetedi. A.M.Qodirov kommunikativ qatnas tiykarında autentik materiallardan paydalanıwdıń áhmiyetin ilimiy jaqtan tiykarlaǵan. S.F.Shatilova bolsa funkcionál-konceptual qatnasnıń oqıwshılardıń kásiplik-kommunikativ kompetenciyasın qalıplestiriwdeǵı ornın ashıp bergen. Biraq qaraqalpaq tilinde bilim alıwshı 10-11-klass oqıwshılarda ingliz tili leksikalıq kompetenciyasın kommunikativlik-kognitivlik qatnas tiykarında rawajlandırıw máseleleri ele de jeterli dárejede arnawlı izertlenbegin.

Leksikalıq kompetenciya bolsa lingvistikalıq kompetenciyanıń áhmiyetli subkomponenti esaplanıp, tómendegi elementlerdi óz ishine aladı:

tildiń leksika-frazeologiyalıq qorın bilıw (ayırım sózler, frazeologiyalıq birlikler, idiomalar);

sóz mánilerin ulıwma lingvistikalıq hám kontekstual qatnasılarda (sinonimiya, antonimiya, polisemiya,

gipo-giperonimiya) anıqlaw qábileti;

tekst penen islewde sózlikten nátiyjeli paydalanıw kónlikpesi;

belgilengen kommunikativ wazıypağa muwapıq sóz hám frazalarǵı durıs tańlaw hám gáp dúziw qábileti [3].

Nátiyjeler. Qaraqalpaqstan Respublikası qaraqalpaq klasları sharayatında leksikalıq kompetenciyanıń rawajlanıwı ózine tán tipologiyalıq ózgeshelikke iye: oqıwshılar eki tili ortalıqta (qaraqalpaq – inglis) bilim alǵanlıǵı sebepli, inglis tili leksikası qaraqalpaq tilindegi konceptual ekvivalentler menen kognitiv paralleller arqalı ózlestiriledi. Máselen, «desertification» sózin tek «shóllesiw» dep yadlaw emes, al qaraqalpaq tilindegi «qum basıw», «qurǵaqlasıw» sıyaqlı mádeniy-tábiyiy túsiniqler menen baylanıstırıw leksikalıq birlikti uzaq múddetli este saqlawda bekkemleydi hám kommunikativ jaǵdayda operativ jedellestiredi. Sonlıqtan, leksikalıq kompetenciyanı qalıplestiriwde qaraqalpaq tili tiykarǵı kognitiv kópır wazıypasın atqaradı.

Bul mashqalanıń ózine tánligi sonda, qaraqalpaq klaslarında oqıwshılar úsh tili ortalıqta (qaraqalpaq tili – ana tili, ózbek tili – mámleketlik til, rus tili – kópshilik jaǵdaylarda ekinshi til) jasaydı hám oqıydı. Bul bolsa inglis tili leksikasıń ózlestiriw procesinde ana tili hám ekinshi tilden kóp qatlamlı interferenciya (L1, L2 → L3 kóshiwi) hám de kognitiv júktiń artıwına alıp keledi. Sol sebepli dástúriy kommunikativlik jantasıwıń ózi jeterli bolmay, onı kognitiv lingvistika hám psixolingvistika teoriyaları menen bayıtılǵan kommunikativlik-kognitivlik jantasıw menen tolıqtırıw zárúrliǵı tuwıladı. Bul jantasıw leksikalıq birliklerdi tek kommunikativ wazıypalar sheńberinde emes, al oqıwshılardıń mental leksikasıń dúzilisi, kognitiv sxema hám freymlerdi jedellestiriw mexanizmlerin esapqa alǵan halda úyretiw imkaniyatın beredi.

Qaraqalpaqstan Respublikasındaǵı kóp tili bilimlendiriw ortalıǵında (qaraqalpaq-ózbek-rus-inglis) inglis tili leksikasıń ózlestiriwde ana tili hám ekinshi tilden kóp qatlamlı interferenciya, sonday-aq, kognitiv júklemeń artıwı turaqlı xarakterge iye. Bunday sharayatta dástúriy kommunikativlik qatnastıń imkaniyatları sheklengen bolıp qaladı. Sol sebepli kommunikativ wazıypalar kognitiv lingvistika hám psixolingvistika teoriyaları menen bayıtılǵan kommunikativlik-kognitivlik qatnas tiykarında ámelge asırıw obyektiv zárúrlikke aylanbaqta.

Izertlewdiń aktuallıǵın ilimiy-metodikalıq ádebiyatlardıń tereń analizi tiykarında tómendegi obyektiv mashqalalar menen tiykarlaymız:

- ulıwma orta bilim beriwde inglis tilin oqıtıwda úzliksizlik hám izbe-izlik principleriniń tolıq ámelge asırılmaı atırǵanlıǵı;

- mektep bilim beriw basqıshları arasındaǵı leksikalıq materialdıń optimallastırılmaǵanlıǵı hám vertikal integraciyanıń jetispewshiligi;

- oqıwshılarda kommunikativ kompetenciya menen birgelikte kognitiv hám metakognitiv qábiletlerdiń úylesimli rawajlanbaǵanlıǵı;

- kóp tili ortalıqta (atap aytqanda, qaraqalpaq klaslarında) leksikalıq interferenciyanıń aldın alıw hám kognitivlik júkti kemeytiwge qaratılǵan sistemalı qatnaslardıń jeterli dárejede islep shıǵılmaǵanlıǵı;

- leksikalıq kompetenciyanı rawajlandırıwda kommunikativ wazıypalar kognitiv mexanizmler (mental leksikonıń dúzilisi, freymlerdi jedellestiriw, konceptual

sistemalastırıw) menen úylestirgen kommunikativ-kognitivlik qatnastıń ámeliy qollanılmaı atırǵanlıǵı.

Izertlewshi K.A.Odiljonova oqıwshılardıń leksikalıq kompetenciyanıń rawajlandırıwda verbal tásir qurallarınıń ayrıqsha áhmiyetke iye ekenligin atap ótedi. Bul qurallar, tiykarınan, awızeki sóylewde sezimlik jaǵday, diksiya, emociyalıq hám ekspressivlik arqalı kórinedi hám leksikalıq birliklerdiń ámeliy qollanılıwın támiyinlewde áhmiyetli rol atqaradı. Avtor olardı tómendegi tórt baǵdarda klassifikaciyalaydı:

1. Semantika-strukturalıq wazıypanı atqarıwshı qurallar (mánini ashıw, sóz dizbeklerin qalıplestiriw);

2. Kúndelikli qarım-qatnasta keń qollanılataǵın sózler (sálemlesiw, qutlıqlaw, jaqsı tilekler hám t.b.);

3. Sezimlerdi kórsetiwshı qurallar (kúliw, jılaw, hayran qalıw hám basqalar);

4. Soraw hám úndew xarakterli sózler (máselen, «bara almayman!», «qáne endi?» sıyaqlı emociyal kúsheytilgen formalar) [6:13].

Bizińshe, bul klassifikaciyanıń mazmun-mánisi tema sheńberinde áhmiyetli: 10-11-klass qaraqalpaq tilinde bilim alıwshı oqıwshılar ushın inglis tili leksikasıń ózlestiriwde ana tilindegi verbal tásir quralları menen kommunikativlik-kognitivlik paralleller ornatiw arqalı leksikalıq birliklerdiń emociyalıq-ańlatıwshı komponentin jedellestiriw múmkin. Atap aytqanda, qaraqalpaq tilindegi úndew hám emociyalıq-bahalawshı ańlatpalardı inglis tilindegi ekvivalentleri menen salıstırıw (mısalı, «Háy, haw!» → «Wow!», «Oh, joq!» → «Oh no!») oqıwshılarda leksikalıq materialdı kognitiv hám emociyal yadı bekkemlew imkaniyatın beredi.

Qaraqalpaq klaslarında inglis tilin oqıtıwda klasterli qatnas tómendegi úsh tiykarǵı baǵdarda ámelge asırıladı:

1. Integrativ-kognitiv pikirlewdi rawajlandırıwǵa qaratılǵan is-háreketler. Oqıwshılar inglis tilindegi leksikalıq birliklerdi ana tili (qaraqalpaq tili) hám mámleketlik til (ózbek tili) menen kognitiv paralleller arqalı ózlestiredi. Máselen, «environment», «climate change», «healthy lifestyle» sıyaqlı temalar átirapında qaraqalpaq tilindegi konceptual ekvivalentler («tábiyat», «ekologiya», «salamatlıq») menen salıstırmalı tallaw ótkeriledi. Bul oqıwshılarda leksikalıq birliklerdi tek ǵana yadlap qalıw emes, al mánis hám kontekst penen tereń baylanıstırıw imkaniyatın beredi.

2. Izertlew jumısıń leksikalıq kompetenciya menen integraciyası. 10-11-klass oqıwshıları inglis tilindegi temalar (máselen, «Global problems», «Cultural heritage of Karakalpakstan», «Modern technologies») boyınsha mini-izertlewler alıp baradı. Olar inglis tilindegi dereklerden maǵlıwmat izleydi, qaraqalpaq hám ózbek tillerindegi maǵlıwmatlar menen salıstıradı, soń inglis tilinde qısqa prezentaciya, esse yamasa videorolik tayarlaydı. Bul proceste oqıwshılar tek ǵana leksikalıq qordı keńeytip qoymadan, al usı sózlerdi kognitiv kontekstte belsendi qollanadı.

3. Dóretiwshilik-kommunikaciyalıq wazıypalar hám qosımsha iskerlikler sisteması. Oqıwshılar inglis tilinde «Mind Mapping», «Concept clustering», «Lexical chains» usıllarınan paydalanıp, leksikalıq kartalar, bukletler, interaktiv oyınlar hám viktorinalar tayarlaydı. Máselen, «Ecological problems of the Aral Sea region» temasında qaraqalpaq tilindegi maǵlıwmatlardı inglis tiline awdarıp, «vocabulary cluster» qalıplestiriledi (pollution →

contamination → waste → recycling → sustainability). Bul iskerlikte bilim hám kónlikpeler «kórdım – túsındım – isley alaman» principine tiykarlanadı.

Ámeliy baqlawlar hám ishshı oqıw baǵdarlamasınıń tereń talqılawı sonı kórsetti, 10-11-klass qaraqalpaq tilinde bilim alıwshı oqıwshılarda inglis tili leksikalıq kompetenciyanıń qalıplestiriwde ayırıqsha metodikalıq kemshilikler bar.

Birinshi áhmiyetli mashqala – leksikalıq materialdıń sistemasız hám kontekstten ajratılǵan halda kórsetiliwi. Kópshilik jaǵdaylarda oqıtıwshılar tek qanday da bir anıq tekstte ushırasatuǵın sóz hám dizbeklerdi (máseleń, «The Round Earth on Flat Paper» tekstindegi aerial, satellite, representation, choropleth, elevation, contour, projection, Mercator, distortion, dimension, customary measurement hám t.b.) úyretiw menen shekleńedi. Basqa áhmiyetli leksikalıq birlikler (tool, to depend on, advantage/disadvantage, to illustrate, whole, relatively, purpose, convenience) bolsa oqıw procesinen pútkilley shette qaladı. Nátiyjede oqıwshılarda leksikalıq birlikler arasında logikalıq-semantikalıq baylanıs hám kognitivlik struktura qalıplespeydi. Jańa sózler aktiv hám passiv leksikaǵa ajratılmaıdı, olardıń semantikalıq maydanları hám asociativlik qatarları ashıp berilmeydi. Keyingi sabaqlarda bul sózler tákirarlanbaǵanlıǵı sebepli oqıwshılarda uzaq múddetli este saqlaw dárejesi júdá tómén bolıp qaladı.

Ekinshi áhmiyetli kemshilik – oqıw tekstleriniń áhmiyetliliǵı, qızıqlılıǵı hám kognitivlik-kommunikaciyalıq júklemesi kózqarasınan durıs tanlanbaǵanlıǵı. Misalı, joqarıdaǵı «The Round Earth on Flat Paper» teksti qaraqalpaq klasları oqıwshıları ushın bir qansha qıyınshılıqlar tuwdırdı:

- leksikalıq qıyınshılıq (choropleth, contour, projection, elevation, distortion hám t.b.);

- aytıluw qıyınshılıǵı (contour /'kɒntʊə/, projection /prə'dʒɛkʃn/, choropleth /'klɒrəpleθ/, Mercator /mə:'keɪtə/);

- teksttiń abstrakt hám texnikalıq xarakterde bolıwı, oqıwshılardıń jeke tájiriybesi hám ruwxıy dúnyası menen baylanıslı emesligi.

Bul tekstler tek faktologiyalıq maǵlıwmat beriw menen sheklenip, oqıwshılarda óz betinshe pikirlew, talqılaw, unamlı yamasa unamsız baha beriw sıyaqlı joqarı dárejedeǵı kognitiv processlerdi jedellestirmeydi. Bul bolsa Ózbekstan Respublikası Mámleketlik bilimlendiriw standartı hám «Ingilis tili» pání oqıw baǵdarlamasında belgilengen tiykarǵı maqset – oqıwshılarda kommunikativlik hám kognitivlik kompetencialardı kompleksli rawajlandırıwǵa tolıq juwap bermeydi.

Izertlewshi O.M.Jalilov leksikalıq kompetenciyanı bes komponentli struktura sıpatında táriyipleydi:

1. Kognitiv komponent – úyrenilip atırǵan tildiń leksikalıq qatlamları, sózler hám sóz dizbekleri haqqındaǵı bilimler sisteması;

2. Operaciyalıq-iskerlik komponenti – sóylesiwde leksikalıq normalarǵa muwapıq sózlerdi durıs tańlaw hám qollanıw qábileti;

3. Nátiyjeli-ámeliy (processual) komponent – sózlerdi ózlestiriw hám jedellestiriw strategiyaları (tańlaw, toplaw, sistemalastırıw, turaqlı jańalaw);

4. Sociallıq-mádeniy komponent – leksikalıq birliklerdiń mádeniy ózgesheliklerin, rásmiy hám rásmiy emes stil ayırmashılıqların bilıw;

5. Refleksiv komponent – óz sóylew iskerligin qadaǵalaw, óz betinshe qátelerdi anıqlaw hám dúzetiw qábileti [4:13].

Bul klassifikaciya tema kózqarasınan júdá áhmiyetli. Qaraqalpaqstan Respublikası qaraqalpaq klaslarında oqıwshılar úsh tilli ortalıqta (qaraqalpaq – ózbek – inglis) bilim alǵanlıqtan, olardıń leksikalıq kompetenciyasında barlıq bes komponentti bir waqıtıń ózinde rawajlandırıw zárúr. Ásirese, kognitiv hám operaciyalıq-iskerlik komponentleri ana tilindeǵı leksikalıq túsiniqler menen inglis tili leksikasınıń ózindeǵı kognitiv kópirlər qurıw arqalı bekkemlenedi; sociallıq-mádeniy komponent bolsa qaraqalpaq mádeniyatı elementlerin (mifologiya, úrp-ádetler, tábiyat penen baylanıslı túsiniqler) inglis tilinde bildiriw arqalı bayıdı; refleksiv komponenti bolsa oqıwshılardıń óz qátelerin qaraqalpaq hám ózbek tillerindeǵı analogları menen salıstırıp, óz betinshe dúzetiw kónlikpesin qalıplestiredi.

Izertlewshi A.M.Qodirov kommunikativ qatnasqa tiykarlanǵan inglis tili sabaqlarında oqıwshılardıń oqıw kompetenciyanıń rawajlandırıwda tómendeǵı bes fundamental principke qatań ámel etiwdi ilimiy tiykarlap usınıs etedi:

1. Til tek bilim obyektı emes, al baylanıs quralı sıpatında qabıl etiliwi;

2. Autentik materiallar (real turmıstaǵı reklama, daǵazalar, jeke hám rásmiy xatlar, kórsetpeler, ilimiy-ǵalabalıq tekstler) dan keń paydalanıw arqalı oqıwshılardı maqsetli til ortalıǵına beyimlestiriw;

3. Sóylew aǵımında izbe-izlik (coherence) hám baylanıs (cohesion) ti támiyinlewge birlemshi áhmiyet beriw;

4. Tórt sóylew iskerligi túrleriniń (tıńlaw, sóylew, oqıw, jazıw) tıǵız baylanıslı integraciyası;

5. Dóretiwsilik hám erkin pikirlewdi xoshametlew, sonıń menen birge inglis tilinde bildirilgen jeke pikirdeǵı qáteliklerdi oqıw procesiniń tábiyiy hám ajıralmas bólege sıpatında qabıl etiw [5:13].

Bul principler toplamı tema kózqarasınan úlken áhmiyetke iye. 10-11-klass qaraqalpaq tilinde bilim alıwshı oqıwshılar ushın leksikalıq kompetenciyanı kommunikativ-kognitiv qatnas tiykarında rawajlandırıwda A.M.Qodirov kórsetken autentik tekstler hám sóylew iskerligi túrleriniń integraciyası áhmiyetli rol oynadı. Máseleń, qaraqalpaq oqıwshıları ushın «The shrinking Aral Sea», «Karakalpak traditional crafts» sıyaqlı áhmiyetli hám jergilikli kontekstke jaqın autentik tekstler tańlansa, oqıwshılar leksikalıq birliklerdi tek ǵana eslep qalmaq, al olardı kognitivlik hám emocionallıq dárejede tereń ózlestiredi, jeke pikir bildiriw hám dodalaw arqalı leksikalıq qordı jedellestiredi. Bul bolsa leksikalıq kompetenciyanıń tek bilim (kognitiv) emes, al ámeliy qollanıw (kommunikativ) hám óz betinshe bahalaw (refleksiv) komponentlerin bir waqıtıń ózinde rawajlandırıw imkaniyatın beredi.

Izertlewshi S.F.Shatilova funktsional-kontseptual qatnas tiykarında islep shıǵılǵan oqıw materialları oqıwshılarda tómendeǵı áhmiyetli nátiyjelerge erisiw imkanın beretuǵın ayırıqsha atap ótedi:

- dóretiwsilik kommunikativ wazıypalardı óz betinshe sheshiw;

- awdarmasız, tuwrıdan-tuwrı túsiniw;

- sóylew qáteleriniń minimallasıwı;

- til faktleri menen birge kásiplik-mádeniy hám ilimiy konseptlerdi tereń ózlestiriw [6:178].

Bul qatnastırn mánisi sonǵa, oqırshı tildi tek ǵana grammatikalıq-leksikalıq struktura sıpatında emes, al kásiplik iskerlik hám mádeniy qarım-qatnastırn ajıralmas bólegi sıpatında qabıl etedi.

Talqılawlar. Biziń temamız kózqarasınan bul koncepciyanı 10-11-klass qaraqalpaq tilinde bilim alatuǵın oqırshılardıǵa tabıslı beyimlestiriw múmkin hám zárúr. Qaraqalpaqstandaǵı ulıwma bilim beriw mekteplerinde kásipeke baǵdarlangan inglis tilin oqıtıwdıń eki tiykarǵı baǵdarın ámelge asırıw usınıs etiledi:

1. Qánigelikke baǵdarlangan pánlerde (máselen, ekologiya, geografiya, biologiya, jergilikli tariyx) inglis tilin oqıtıw. Bul baǵdarda oqırw materialları dáslep tikkeley túsiniwge qaratılǵan funktsional-konceptual princip tiykarında dúziliwi kerek. Máselen, «Aral Sea ecological disaster», «Traditional Karakalpak medicine and modern healthcare» sıyaqlı temalardaǵı autentik tekstler arqalı oqırshılar leksikalıq birliklerdi ana tili hám jergilikli mádeniyat penen kognitivlik baylanısta ózlestiredi.

2. Ingilis tili sabaqlarında jergilikli-kásiplik kontentten paydalanıw. Bul jerde oqırshılar til hádiyselerin tek ǵárezsiz obyekt sıpatında emes, al jergilikli mashqala hám mádeniy-ekonomikalıq reallıqtı túsiniw quralı sıpatında úyrenedi. Máselen, «salinization», «biodiversity loss», «sustainable fishing in the Amudarya delta» sıyaqlı

leksikalıq birlikler qaraqalpaq oqırshılarınıń jeke tájiriýbesi hám jergilikli bilimleri menen funktsionalıq-konceptual baylanısta úyretiledi.

Nátiyjede oqırshılarda leksikalıq kompetenciya tek ǵana keńeyip qoymastan, al bul leksika kognitiv hám mádeniy-aǵartırshılıq koncepler sistemasına aylanadı, bul bolsa S.V.Shatilova atap ótken funktsional-konceptual qatnastırn Qaraqalpaqstan sharayatındaǵı ámeliy kórinisi bolıp tabıladı.

Juwmaq. Solay etip, izertlew nátiýjeleri 10-11-klass qaraqalpaq tilinde bilim alıwshı oqırshılarda inglis tili leksikalıq kompetenciyasın rawajlandırıwda kommunikativlik-kognitivlik qatnastı qollanıwdıń joqarı nátiýjelilikke iye ekenin kórsetti. Kommunikativlik-kognitivlik qatnas oqırshılardıń leksikalıq zapasın sistemalı keńeytiwge, sózlerdi uzaq múddetli yadta saqlawına hám real kommunikaciya jaǵdaylarında erkin qollanıwına shárayat jaratadı. Bul qatnas tek leksikalıq emes, al kognitiv hám metakognitiv kompetenciyalardıń da úylesimli rawajlanıwın támiyinleydi. Bul bolsa qaraqalpaq klaslarında inglis tilin oqıtıwda kommunikativlik-kognitivlik qatnas tiykarında islep shıǵılǵan metodikalıq sistemalı engiziw ulıwma orta bilim beriw mekteplerinde shet til oqıtıwdıń sapasın arttırıwdıń áhmiyetli shárti bolıp tabıladı.

Ádebiyatlar

1. Abdullayeva B., Usmonbayeva M., Asqarova O., Ehsanova F., Hakimov S. Pedagogika: Izohli lug'at. – Toshkent: «Fan va texnologiya», 2020.
2. Chomsky N. Aspects of the Theory of Syntax. – Cambridge: MIT Press, 1965.
3. Common European Framework of Reference for Languages: Learning, Teaching, Assessment. – Strasbourg: Council of Europe, 2001 (Ўзбекча таржима ва мослаштириш: Ўзбекистон Республикаси ХТБ, 2021).
4. Jalilov O.M. Bo'lajak ingliz tili o'qituvchilarida leksik kompetensiyani takomillashtirish mexanizmlari: Ped.fan.fals.dokt.(PhD) diss.avtoref. – Jizzax: 2023.
5. Qodirov A.M. Ingliz tili darslarida yuqori sinf o'quvchilarining kommunikativ kompetensiyasini o'qish vositasida rivojlantirish metodikasi (ixtisoslashtirilgan maktablar misolida): Ped.fan.fals.dokt.(PhD) diss.avtoref. – Namangan: 2025.
6. Шатилова С.Ф. Функционально-концептуальный подход к формированию иноязычной профессионально-коммуникативной компетенции будущих врачей: дис.... канд. пед. наук. – Ташкент: 2020.